

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Prieš pora savaitių margas ir solidus ponų ir ponų būrys susibėgo ne bet kur, o pačioje Vilniaus miesto širdyje – Rotušėje. Proga neeilinė – teikiamas Lietuvos didžiosios kunigaikštienės ir Lenkijos karalienės Barboros Radvilaitės medalis, kurį Vilniaus miesto savivaldybės taryba įsteigė dar 2000-aisiais metais. Nuo to laiko daug vandens nutekėjo gyvenimo upe, keitėsi Lietuva – gal net sparčiau nei buvo tikėtasi. Keitėsi žmonės, jų gyvenimo būdas ir pragyvenimo kokybė. Atsirado turtingųjų klasė (jeigu taip galima pavadinti), kuri save įvardijo elitu, tą elitiškumą matuodama pagal savo pinigines stori, o ne pagal intelekto koeficientą ir ne pagal Lietuvos labai nuveiktus darbus. Šių „intelektualų“ darbai, deja, vizualine išraiška sutelpa jų labai mėgstamo žurnaliuko „Žmonės“ puslapiuose. Juose kaskart galima išvysti išsirikiavusias gretas ponų ir ponų – poromis ir po vieną, vienodomis pozomis, beveik vienodais vietinio garso dizainerių sukurtais tualetais... Nors ne viskas tose iš pažiūros vienodose pozose yra vienoda: nuotraukose atsispindi tam tikra gradacija, kurią čia išdrįsau įvardinti kaip tūzai, damos ir valetai. Manau, kad išmanantiems kortų žaidimus nereikia aiškinti šių žodžių reikšmių...

Taigi Vilniaus rotušėje 2015 metų balandžio 17-tą dieną trečiąją savo kadenciją baigiantis Vilniaus meras Artūras Zuokas Barboros Radvilaitės medalį įteikė verslininkei Vidai Ramaškienei už nuopelnus Vilniuje aktualinant kino meną, masiškiausią pasaulyje, anot niekaip nenumarinamo bolševikų „genijaus“ Vladimiro Lenino. Tas blogio sėjėjas, bolševizmo sėkla užkrėtęs ne tik dvidešimtą, bet ir dvidešimt pirmąjį amžių Rusijoje, o ir Rytų Europoje, neklydo... Kino artistai yra labiausiai garbinami ir Rytuose, ir Vakaruose. Jų festivaliai, „oskarų“ įteikimai bulvarinėje ir net rimtojoje spaudoje nušviečiami kaip pasaulinio masto įvykiai. Žinios apie jų pasiekimus apskrieja visą Žemės rutulį ir kai kam tampa dvasiiniais „žemės drebėjimais“...

Taigi gal nereiktų stebėtis, kad buvusi „Lietuvos“ kino teatro direktorė, numarinusi „Lietuvą“ kaip pastatą (bent jau negaivinusi jo), dabar apleistą, lyg gyvą priekaištą riosantį Pylimo gatvėje Vilniuje, tapo penktąja Barboros Radvilaitės medalio laureate. Po įmantrių įteikimo iškilnių kitoje Rotušės salėje vyko vadinamasis *furšetas*. Sukiodamasis tarp orių ponų ir ponų koks nors psichologijos mokslų magistrantas būtų turėjęs puikią progą pastudijuoti šiandienio Vilniaus „elito“ aprangą, kalbas prie vyno taurės, išprusimą, laikyseną, verslo sandorių aptarimą ir t. t.

Bet kuo šioje vietoje buvo dėta istorinė Lietuvos asmenybė, Barbora Radvilaitė? Savo magnetizmu per kelis šimtmečius ji užburia ne tik Lietuvos, bet ir užsienio menininkus ir istorikus, tyrinėjančius Renesanso laikotarpį Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje. Jos ir Žygimanto Augusto meilės istorija tikriausiai vaidinta ne vienoje teatro scenoje. Šiuo metu apie ją kuriamas lietuviškas meninis filmas. Niekuo dėta: Barboros Radvilaitės medalio įteikimas buvo tik pretekstas aptarinėti savo reikaliukus, gurkšnojant

Tūzai, damos ir valetai

Vladas Vildžiūnas. Barbora. Nerūdijantis plienas

vyną ir skanaujant „vieno kashio“ sumuštinukus. Tūzai, damos ir valetai, kaip visada tokiomis progomis būna, virė savose „sultyse“, jie tuoj pat pamiršo, kokia proga buvo sukviesti į šį eilinį savo personų pademonstravimą fotografams. O šių duona – kuo greičiau pateikti jų nuotraukas populiariam ir minėtų ponų mylimam žurnaliukui...

Ta proga aš norėčiau „Draugo“ priedo „Kultūra“ skaitytojus supažindinti su Barboros Radvilaitės bei Žygimanto Augusto medaliais iki šiol apdovanotais laureatais. Ir su pačia medalių teikimo idėja, kuri aiškiai užrašyta 2000 metais priimtuose Vilniaus savivaldybės tarybos nuostatuose. Idėja graži ir kilni – už nuopelnus Vilniaus ir Lietuvos kultūrai.

2001 metais pirmaisiais Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto medaliais buvo apdovanoti du kultūros ir mokslo vyrai: Napalys Kitkauskas – architektas restauratorius, kultūros ir visuomenės veikėjas, Vilniaus pilių tyrinėtojas ir Valdovų rūmų atstatytojas bei čikagietis Stasys Balzekas – JAV lietuvių visuomenės veikėjas, lietuvių kultūros muziejaus steigėjas.

2002 metais Lietuvos didžiosios kunigaikštienės ir Lenkijos karalienės Barboros Radvilaitės medalį pelnė Beatričė Kleizaitė-Vasaris – meno istorikė, visuomenės veikėja, Gedimino paminklo Vilniuje iniciatorė ir projekto vykdytoja. Beatričė Vasaris ir Napalys Kitkauskas buvo atvykę į šiemetines Barboros Radvilaitės medalio teikimo iškilmes, bet tūzai, damos ir valetai jų net nepastebėjo, rankos nepadavė, nes buvo pernelg užsiėmę savais verslo reikalais...

2005 metais Barboros Radvilaitės medaliu apdovanotos Gražina Ručytė-Landsbergienė už labdarinę veiklą, skirtą meno žmonėms, ir pasaulinio garso balerina bei choreografė Maja Pliseckaja, nuo seno garsinusi pasaulyje Lietuvą ir Vilnių...

2006 metais Žygimanto Augusto premiją pelnė Vilniaus universiteto rektorius Benediktas Juodka – už Lietuvos mokslo, studijų ir Vilniaus reprezentavimą pasaulyje; 2007 metais Barboros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto medalius gavo literatūrologė, teatrologė Irena Veisaitė ir choro dirigentas, kompozitorius, „Ažuoliuko“ choro ilgametis vadovas Vytautas Miškinis. 2009 m. – dirigentas Saulius Sondeckis; 2010 metais – literatūrologė Viktorija Daujotytė ir režisierius Eimuntas Nekrošius; 2012 metais – kultūrologas Algirdas Gaižutis ir solistas Virgilijus Noreika...

Užkulisiuose kalbama, kad šiemetinės Barboros Radvilaitės premijos įteikimo iškilmes laureatai ignoravo, jausdami savotišką pažeminimą dėl sulyginimo su verslo atstovais... O ir du jau minėti amžiumi ir darbais garbūs laureatai, iškilnių metu ir po jos buvo ignoruojami, mat dalykiniuose verslininkų pokalbiuose jiems nebuvo ką veikti. Gaila, kad graži idėja išsiginsta, kad pirkliškais sandoriais temdoma Lietuvos Renesanso karalių tragiškos meilės istorija, kuri teikia peno įvairių sričių menininkams, ypač teatralams ir kinematografininkams...

Benas Urbutis

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radio ir televizijos rėmimo fondas 2015 m. suteikė 15 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Benas Urbutis. Tūzai, damos ir valetai • **2-as psl. Perpetua Dumšienė.** Spaudos draudimo panaikinimo 111-osios metinės (2) • **3-as psl. Astrida Petraitytė.** Tiesiai šviesiai ne tik apie Ukrainą • **4-as psl. Stasys Jonauskas.** Laikas išeina pats • **5-as psl. Gražina Mareckaitė.** Viesulo šerdyje • **6-as psl. Rasa Bačiulienė.** Juozas Katilius – Vytautas Vaitiekūnas: meilė Lietuvai stipresnė už mirtį (4) • **7-as psl. Algirdas Girininkas (4).** Tikėjimas ir menas akmenis amžiuje (4) • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos inkunabulų katalogas • Monografija apie Pašvitinį

Redaguoja **Renata Šerelytė** rainbow.vilnius@gmail.com • Maketuoja **Jonas Kuprys**

PERPETUA DUMŠIENĖ

Pradžia 2015 m. gegužės 2 d.
„Kultūroje“

Darbuojasi minėtas Kn. Mikšys nuo pat pradžios karės, jau metai bene sukako? (*parašas po nuotrauka: Paskutinis ap-
rupinimas. Laidotuves po mušio
prie Liaojano; kn. D. Mikšys prie
atviro abgulno grabo laiko mišias
šv.*) Negalyma pasakyti jog ji-
sai žūna tenai tik lietuvių-
kareivių naudai; ten, laukė mu-
šių, skirtumo nėra; kiekvienas
katalikas pasinaudoja iš triuso
ir pasišventi-
mo kunigų-
katalikų.

decuvig ir varietti lietuviską kalbą au-
 tųę Viespatystės.
 Taip—Lietuviai tiek ierakalvo kiek, au-
 reikantui ir kiek galima nuo Viespatystės
 Ir p. 4—data, kaledamas savo straipsnį, sak-
 viskas ko maldavo lietuviai bei Viespatystės
 nat ir broliai deda už liūšįjį savo galvas lau-
 Mandarjūns.
 Tiek tame dalyke kalba A—data, laikraštyje gi „Rū-
 77. T—xje praneša, kad šiose dionose buvo „minister-
 komitete poodis, kuriame jo pradėjo aptarinėti „liauribus
 is aukštans minteriję klausimą unes lauos. Aprasste
 bos ir viesose viesose ir lenkiskos kalbos užmasty-
 galo, nes is draudimo butu ta užmastyti gubernijų valsty-
 gos pasesmes. Antrą vjetą užmestyti klausimas apir
 įkurina vietinos kalbos moksliavietes ir
 įkurina vietinos kalbos Viespatystės moksliavietes apir
 tasai klausimas sulauke geistino calo: nutare reikalinge
 įvesti vietinas (lietuviską ir lenkiską) kalbas mokyklose.

Pavyko surasti ir kunigo P. Janulaičio pranešimą apie Maskvoje gydomus sužeistus karius:

[...] Be mažo ko visi iš zapaso, sužeistų tarp jų ke-
liolika tėra. Serga iš peršalimo ir silpnumo, labai
daug su reumatizmais rankose, kojose, ne vienas iš
sielvarto apie savo vaikučius, žmoną. Spaske, kur lai-
komos buvo Myšios, ligoniai susirinkę lenkai iš
pradžios lenkiškai giedojo, jiems jau pailsus, o gal nu-
sibodus ar nebežinant ką be-
giedoti, pradėjo lietuviai lie-
tuviškai. Kaip vieni taip ir
kiti jau seniai, o gal nie-
kuomet, taip jautriai,
teip širdingai ir die-
vobaimingai aša-
rodams bebuvo
giedoję ypatin-
gai ištarda-
mi žo-
džius:
n u o
u g -

MOBILIZACIJA SENAPILEJ.

Spalio mėn. 1904 m.

Jau (nedēlioj) sekma-
dieny būriai žmoniū
pradeda traukt į Senapilį.
(paliepimas išduotas pēt-
nycioj). Panedėlyj jau pilnas
miestas žmoniū į arkliū. Pa-
žvelgus kiekvienam į akis, galima
buvo išskaityt įšpēt ko susirinko?
Liudnumas kiekvienam apsiaupė
veida, teip, jog visi daug senesniais sto-
jasi, ašaros į akis ėmė vėrztis, o ne vienam
stambiais laisais jau ir bėrti.

Išplėsti ir lizdo šeimynos, nežiūri, kas atsitiks su jų gyvenimais, pačioms, vaikučiais: – nepaiso ar jie turės ką valgyt ir kuom apsidengt? Skubiai palikę viską bėga, nes šaukia, o šaukia ten ... iš kur ne viens veik nesitiki grįžt ... bet eina ...

Verksmingas anuju padėjimas!

Pirmučiausia eina į komisiją: visus beveik prima išsyk, tik retai kuriuos palieka, kaipo ne visai sveikus, peržiūrėjimui antrai komisijai.

Jau tasyk – daugiausia pačios priimtųjų – kabinasi ant kazermių sienų, verke, draskosi, alpsta. Kareiviai į jas žiūrėdami tyčiojas, juokias.

Ant rytojaus paskirtas priimtųjų į Suvalkus išvežimas, padvados surangytos. Septinta ryto baigias, kareiviai triūboms duoda ženklą, jog tuojaus vėž, – miestionys susibėga išleisti.

Čia dabar prieš akis žiūrėtojų atsidaro baisus, neregėtas epizodas!..

Nukelta i 8 psl.

nies, maro,
bado ir vainos! Išgel-
bėk mus Viešpatie. Teip
meldžiančius matant,
norom nenorom sau pamis-
lyji: , o kad ant visos pasaulės,
kiekviename kampe ir Tėvy-
nėje Lietuvoje, visi teip melstųsi,
tie vargšai rytų šalyje, ašaromis ir
krauju papludusioje – tokios piuties
nebutų, tiek nevargtų, neaimanuotų.
[...]

Kareiviai lietuviai reikalauja mal-
daknygių [...] gal kas pasigailejęs tų
vargšų išsiųstu ant mano vardo, tik ne-
didelių.

Mano adresas: Никольскъ – Усс. – Кор-
саковская ул. домъ Юрьенсенъ
Kun. P. Janulaitis. 25/1 Vladivastokas.

Tiesiai šviesiai ne tik apie Ukrainą

ASTRIDA PETRAITYTĖ

Atsidūrusi internetinėje erdvėje dažnokai sutrinku – ne tik dėl „paprastų žmonių“ emocinių išslydžių komentaruose, bet ir „žinomų vardų“ reiškiamo susirūpinimo: Lietuva, o ypač jos Prezidentė (ak, pasikapstykim po jos praeitį, šeimą!), dar ir radikalai dešinieji kurstą karą, skleidžią fantazijas apie Ukrainą, pamiršę nuskurdintus, išsilakstančius lietuvius!.. Ir taip toliau – verksmų ir piktinimosi apstu.

Sutrunku, nes aš didžiuojuosi Lietuvos, jos Prezidentės, užsienio reikalų ministro, daugelio politikos, kultūros, visuomenės veikėjų aiškia pozicija ir jos išsakymu, žodžių nevyniojant į vatą. Dar labiau didžiuojuos tais, kurie stengiasi ir patys prišokt Ukrainai į pagalbą, ir mus tam sutelkti (gi nešėm lauknešėlius humanitarinei pagalbai, pervedinėjom nors po eurą kitą sužeistųjų gydymui), kurie, tikrai suvokdami riziką, vyksta ir į karo veiksmų zonas – bent jau ten liudydami mūsų, lietuvių, solidarumą su savo valstybę ginančiais ukrainiečiais, o sugrįžę – ukrainiečių pagarbą ir dėkingumą Lietuvai...

Mano poziciją ir emocinį nusiteikimą dar labiau sustiprino pabuvojimas Vytauto Landsbergio knygos „Ukrainos golgota, 2013–2014“ išleidimo proga surengtoje diskusijoje Signatarų namuose (04 17). Pokalbyje, kurį klausimais provokavo žurnalistas Dovydas Pancerovas, dalyvavo ne tik knygos autorius, bet ir ištis mūsų dienų herojus Jonas Ohmanas, nuolatinis „ryšininkas“ su Ukraina (fondo *Blue-yellow* įkūrėjas, nekart ne šiaip viešėjęs Ukrainoje, bet su vietiniais tėvynės gynėjais vykęs į rizikingas kovos zonas). Šis jau „sulietuvėjęs“ švedas prisipažino, kad prieš daugiau nei 20 metų Lietuva jam suteikė Nepriklausomybės pamoką. (Telioka gailauti, kad mes patys ne taip stropiai ją išmoko).

Prof. V. Landsbergis, kaip visad, paniekindamas politkorektiškumą, aštriu žodžiu įvertino situaciją Ukrainoje, Rusijoje ir visoje Europoje. Pastarosios (demokratinų Vakarų) atžvilgiu jis negailėjo ironijos, pasitelkdamas jau pamėgtą žemaitišką posakį: „a katuka ataka“ (ar katukai atako), taigi vertindamas, kad Vakarai labai pamažu imato Rusijos agresiją ir potencialią tolimesnę grėsmę. Landsbergis pasišaipė ir iš JTO dėl jos neveiksnumo – agresorius turėtų jau būti praradęs narystę šioje taikos sergėjimui sukurtoje organizacijoje. Ukrainoje dabar sprendžiamas visos Europos likimas.

Vakaro metu išsakytas minčių gijos, be abejo, dar plačiau, spalvingiau varijuojamos knygoje, kurią gavome dovanų.

▼ ▼ ▼

Knygą išleido Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai, ne itin dideliu tiražu (400 egz.); tikėkimės, knygų liko ir bibliotekoms. „Partinis“ leidėjas neturėtų išgašdinti skaitytojų – tikrai galime pasikliauti, kad V. Landsbergis sako ir visad sakys savo asmeninę nuomonę. Žinia, lieka dar klausimas, kiek mūsų piliečių vis dar atmena, kad „Landsbergis sugriovė kolūkius“ ir visaip kitaip pakenkė jų gerovei... Matyt, šie nei domėsis knyga, nei atsisauks į šį nerimo balsą.

O knygoje ištis išsakomas ir nerimas dėl Ukrainos situacijos, jos perspektyvų, ir pikta ironija išglebusiems vakariečiams, ir pasidžiaugimas bent šiek tiek ryžtingesniu Tiesos įvardijimu.

„Ukrainos golgota“ – jau publikuotų tekstų rinkinys: tai ir specialiai spaudai rašyti straipsniai, ir įvairiomis progomis, įvairiose institucijose (taip pat Europos parlamente) pasakytos kalbos, ir interviu spaudai bei televizijai, taip pat užsienio žiniasklaidai; esama ir ir tekstų su žurnalistų autoryste – kai V. Landsbergio mintys referuojamos. Specialiai spaudai rašyti tekstai (ne pokalbiai) dažniausiai lakoniški, trumpi ir glausti – rašyti tuo Profesoriumi būdingu brūkštelėjimu, bakstelėjimu, užuomina be ilgų išvedžiojimų. Atsispiriama nuo to-

Iš k.: Jonas Ohmanas, Dovydas Pancerovas, Vytautas Landsbergis.

limo istorinio taško: prieš 650 metų, kai LDK prie Mėlynųjų Vandenių sumušė totorius, Ukrainai nutiko galimybė „sietis ne su Rytais, bet su Vakarais. Ne su Eurazija, bet su Europa“ (p. 12).

Vis dėlto į istorinės šalių bendrystės aptarimą nesileidžiama, žvilgsnis koncentruojamas į šiandienos situaciją – galima sakyti, Profesorius iš tiesų skambina SOS varpu. Nuosekliai pagal publikavimo ar pasisakymo laiką sudėti tekstai atspindi chronologinę įvykių seką. Tad pirmiausia turime progos prisiminti lūkesčius dėl Ukrainos asocijuotos narystės ES 2013-ųjų rudenį – to laukiant ir pačiai Ukrainos tautai, ir visoms ES narėms, o ypač Lietuvai, kuriai ir šįkart istorinis „atsitiktinumas“ lėmė ypatingą vaidmenį (pirmininkaujant ES lapkritį Vilniuje surengtas Rytų partnerystės viršūnių susitikimas). Toliau, žinia, įvykiai pačioje Ukrainoje rutuliojosi audringai jau po Prezidento V. Janukovičiaus ne taip jau netikėto sprendimo Vilniuje nepasirašyti jokių dokumentų, t. y. atsisakyti žengti žingsnį Europos link. Nuviltų ukrainiečių širdys plykstelėjo – įžiebdamos Maidaną: šis centrinės Kijevo aikštės pavadinimas netrukus tapo bendrinium, išreiškiančiu masinį ryžtingą protestą prieš prorusišką Janukovyčiaus politiką ir prieš patį Janukovyčių – susibūrus, budint dienomis ir naktimis, ne tik vadovams (Klyčko ir kt.) sakant ugningas kalbas, reikalavimus, bet ir kartu su dvasininkais meldžiantis, giedant.

V. Landsbergis, jau nekandidatavęs į EP 2014 gegužės rinkimuose, savosios kadencijos metu, galime suprasti, kolegoms europarlamentarams nuolat primindavo Ukrainos klausimą. Su europarlamentarų grupe 2013-ųjų gruodį, jau išžiebus Maidanui, Landsbergis apsilankė Kijeve. Įsidėmėtina, kad Maidano kovotojams jis tarė ne tik ryžtingai kovai įkvėpiančius žodžius, bet ir persergėjo nuo pykčio, keršto protrūkių: „niekad nemuškit milicininko – jis irgi

kėsindamasi į jau asocijuotą sutartį su Europos Sąjunga pasirašiusią Ukrainą, yra užpuolusi visą ES.

Situacija Ukrainoje nekart išprovokuoja sugretinimą su naująja Lietuvos istorija (kuri ir Profesoriaus kurta): mūsų pasiryžimas Nepriklausomybei, pastangos ją užgniaužti „savo“ Nacionalinio gelbėjimo komiteto rankomis, ekonominė blokada... Taip pat ir šiandieninius donkichotiškuosius kovotojus (prieš žemės pardavimą užsieniečiams ir pan.) Landsbergis linkęs aštriai paprotinti; „Populistai pupuliukai nuo raudonųjų paleckininkų iki trumparegių (turbūt) tautininkų – prieš Europą ir Europos Sąjungą“ (p. 67).

Piktindamiesi agresoriumi, gedėdami žuvusiųjų, vis dėlto kartu su V. Landsbergiu džiaugiamės ukrainiečių pakilimu: „Gimsta Ukraina, ji tampa tauta, tampa valstybe. Gal tauta apgins savo valstybę, suprasdama, kad tai jų valstybė“ (p. 202).

Ir vėl sugrįžkim į Signatarų namus. J. Ohmanas „pasiteisino“ dėl savo aktyvios pozicijos Ukrainos byloje: būna metas, kuris reikalauja apsisprendimo, savosios tapatybės suvokimo, galbūt net sąmoningo jos priėmimo. Dabar toks metas atėjęs – negali likti nuošalėje. □

Astridos Petraitytės nuotr.

jūsų brolis” (p. 58).

Suprantame, patiriame ir Krymo okupaciją (su pseudoreferendumu), ir kareivių be skiriamųjų ženklų apsi-reiškiamą Rytų Ukrainoje, ir žmonių žūtis, virsmą Ukrainos valstybėje išsirinkus jau savą, nelinkčiojantį Maskvai prezidentą P. Porošenko, ir numušą Malaizijos lėktuvą, ir netvirtas paliaubas...

Landsbergį žinome kaip tiesmukos kalbos žmogų, kartais jo žodžius galima palai-kyti net stačiokiškais. Visoje knygoje ryškus priesakas: kalbėti tiksliais žodžiais. Ne kokia nors „įtampa“, „konfliktas“, „pilietinis karas“, o – Rusijos agresija prieš Ukrainą. Landsbergio žvilgsnis kruvinus susirėmimus Ukrainos rytuose pakelia kone į metafizinį lygmenį: tai – civilizacijų susidūrimas (vienas tekstas taip ir įvardytas „Civilizacijų karas Europoje“). Juk Rusija,

Stasys Jonauskas

LAIKAS IŠEINA PATS

Stasys Jonauskas (g. 1948) – poetas, 1987 m. „Poezijos pavasario“ laureatas, 2004 m. Jotvingių premijos laureatas. 1970 m. baigė Žemės ūkio akademiją, 1981 m. – Maskvos M. Gorkio literatūros instituto aukštusius literatūros kursus. Dirbo vietiniame Skuodo laikraštyje. Nuo 1973 m. iki 1998 m. išleido 7 poezijos rinkinius, 2004 m. – poezijos rinktinę „Žolės balsas“. Pirmajame S. Jonausko eilėraščių rinkinyje „Didelis laukas“ (1973) įžvelgiama tuometinių poetų (ypač – Marcelijaus Martinaičio) įtaka. Vėlesniuose sukuriamas savitas poetinis pasaulis, kuriam būdingas vaizdų konkretumas, objektyvus pasakojimas, besisukantis apie žemdirbio darbų ciklą. Regis, tinkamiausias S. Jonausko kūrybos apibūdinimas – tylioji poezija, atitinkanti ir nerėksmingą autoriaus gyvenimiškąją poziciją. Poetas niekada nesisistengė atkreipti į save dėmesio koku nors išskirtiniu įvaizdžiu. Savitos filosofijos lyriniam rašytojo pasauliui būdingi konkretūs depoetizuoti gamtos ir gyvenimo vaizdiniai, amžinųjų gyvenimo dėsnių aprašymas, žmogaus ir amžinybės akistata, vaizduojama mėginimo moksliškai išnagrinėti ir pažinti gamtą beprasmybė, o besikartojantys įvaizdžiai ir metaforos pabrėžia kūrybinę visumą. „S. Jonauskas demonstruoja žinias apie gamtos pasaulį, tačiau tai tik pabrėžia, padidina mūsų nežinojimą pasaulio akivaizdoje. Nežinojimas, artėjantis prie absurdo, tačiau nuolat pasiliekančias įtempto klausimo būsenoje, neleidžia tiesiog mėgautis ir žaisti beprasmybe, absurdiškumu. Tas gilinimasis į fizinį, gamtišką objektą staigiu judesiu virsta paradoksaliu metafiziniu klausimu, apimančiu visą žmogaus gyvenimą“ (Rimantas Kmita). Stasio Jonausko eilėraščių knyga „Laikas išeina pats“ įtraukta į kūrybiškiausių 2014 m. knygų dvyliktuką.

Aldonos Ruseckaitės nuotraukos

AR VISKAS

*Žodžių galūnės – atsikloję linai
Ir žodžiai kaip spalviai limpa prie duonos.
Į sakinius byra karšti pelenai,
Bet kraujo neskauda todėl, kad raudonas.*

*Jis lekia nuo žiedo ant žiedo pro jus,
Išmokusius rasti, kai laikas pamesti.
Kol aidi plojimai, kas gaisrą pajus? –
Spalvotas metalas įkaitina miestą.*

*Ir pučia šviesa – žodžio vėjas, aukštai
Pasilipa pelkės, kai sugula miškas.
Erdvė užsidaro, ir viską matai,
Arba bent gali pagalvoti, jog viskas.*

BIRO VASARA

*Kilo vėjas ir darės gūdu,
Saulė buvo pilna žarijų.
Sunkės vasara iš grūdų,
Vos tik juos kuliamoji prarijo.*

*Buvo laikas toksai, kai dangus
Nebežino: grūmoti ar lyti,
Ir, pakilusi ant bangos,
Ieško klėties bevardė pelytė.*

IŠ LAIKO IŠBYRA PO VIENĄ

*Smėlis byra iš laiko po vieną
Grūdą tol, kol save paaukoja.
Šitaip laikrodis išmuša dieną
Po vidurnakčio tau iš po kojų.*

*Tuoj užges gervuogynai pamėle,
Ir kiekvienas, kuris čia gyveno,
Pamažu virs į pustomą smėlį,
Kurs iš laiko išbyra po vieną.*

DEBESYS IŠGENA VASARĄ

*Pažvelgęs į vandenį švarų,
Supranta žmogus: tebesu.
Tik vasarą jau išvaro
Per lauką pulkai debesų.*

*Ji miško ošimą nutildo –
Spalvotoji lapų dama.
Ir šoka pati nuo tilto
Vandenį išpildama.*

Aldonos Ruseckaitės nuotraukos

VIESULO ŠERDYJE

GRAŽINA MARECKAITĖ

Kartą, aplankiusi tėvus, jų salonėlyje radau viešnią iš tolimos praeities. Sumišę senukai kalbėjo su ja rusiškai, vaišino kava, prisiminė karo metus, vokiečių okupaciją, vaikų vasaros stovyklą Belmonte, minėjo auklėtojų dirbusių vilniečių mokytojų pavardes. Tėvų viešnia, tada jauna mergina, buvo virtuvės darbininkė. Dabar ji rinko dokumentus karo veteranės(o) – pagrindininkės(o) pensijai gauti ir prašė tėvą paliudyti, kad, dirbdama stovykloje, ji buvo raudonųjų partizanų rėmėja (ar ryšininkė). Karo veteranė tėvams net „kyši“ atnešė – maišelį grikių kruopų (aštuntojo dešimtmečio deficitas!) ir rodė grupinę stovyklos darbuotojų fotografiją.

Vos pažvelgiau į nuotrauką, kurioje aš, keturmetė, pūpsau prie tėvo kojų, manyje staigiai ir trankiai, kaip gėlėtas saulės skėtis, išsiskleidė tos vasaros paveikslas...

Kai tėvų viešnia, išdėsčiusi savo reikalą, išėjo – iki kito karto – tėvas įpuolė į moralinių dvejonių ir prieštaravimų verpetą – ką daryti? Apie kokią nors „antinacinę rezistenciją“ toje stovykloje jis negirdėjęs. O gal administracijos panosėje iš tiesų veikė rusų partizanų šnipai? Tiesa, rusų – gudų partizanų Vilniuje beveik nebuvo girdėti, užtat žinios apie lenkų Armijos Krajovos išpuolius lietuvius baugino ir šiurpino. Daugelyje rytų Lietuvos vietovių ūkius ir pastatus saugojo nakties sargybiniai – lietuvių savi-saugos būriai, tik ne Belmonto stovykloje. Ir ką dabar daryti su ta moteriške? Seni laikai... Liudyti, akiai pasirašyti, meluoti ar atsisakyti? Tėvas buvo toks skrupulingai sąžiningas, kad liudyti netiesą net sovietų valdžiai jam nesivertė liežuvis, pasirašyti nekilo ranka. Mama priešgyniavo – ar gaila Brežnevo pinigų? Tegul ji gauna tą pensiją, gal ir tiesą sako... Tiesą? – supyko tėvas, – aciū už tokią „tiesą“! Jeigu ji Maskvai tarnavo, tai pokaryje dirbo kokiuose nors organuose, žmones terorizavo, o dabar nori dar daugiau nuopelnų sau prisirašyti, pinigų iš valdžios išpešti, ir aš jai turiu padėti? Meluoti? Okupantė, atsispačiusi su „pirmaisiais rusais“, badmirė, atsiganiusi ant lietuviškos duonos! Tada užsiplieskė ir mama... Žinoma, jos broliui Pranui Vorkutoje niekas nė duonos kriaukšlės nepadavė, geležinkelis ant jo kaulėlių nutiestas, amžino išalo žemė net palaikų nepriglaudžia... O ji čia valgė, gerė, Stalino kraugeriams talkino! Gal ir netalkino, – vėl suabejojo geraširdis tėvas, – gal ji tik „pagražina“ savo biografiją? Juk būčiau ką nors girdėjęs... Pagražina ar nepagražina, o „specpensijos“ nori! – nukirto mama, – sukčiai neturi sąžinės!

Negirdėjau, kuo baigėsi tėvų ginčas – turėjau daug svarbesnių savo rūpesčių. Tačiau tas žaibo blyksnis, netikėtai perskrodęs praeities ūką, lydėjo mane ir gatvėje, ir namuose. Grimzdau į palaimingą sapną, o tame sapne, tartum žydinčioje pievoje, vaikščiojo Čiurlionio angelas. Trejus pirmuosius gyvenimo metus buvau tikrai kokonas, vikšras, lerva, o gal lindėjau kiaušinyje su lukšto sienomis? Tik-

rai ketvirtąjį gyvenimo pavasarį atsidūriau „ten miške, kur eglės ošia“ ir staiga išsinėriau iš kokono, prasikaliau iš lukšto, praregėjau. Štai koks tas miškas! Bėgiojau, griuvinėjau, svaigau ir kvaišau nuo pušų kvapo, nuo saulės, nuo daugybės vaikų, nuo žvyruotų takelių ir gėlynų, nuo visko, kas dėjos stovykloje. O dėjos čia daug įdomių dalykų: vaikai šoko pritariant akordeonui, vaidino, deklamavo, kartais ir man leisdavo palaikyti kokią kaspiną ar pagaliuką. Linksma buvo net ir košę valgant – zyždavome, cypaudavome vaizduodami bitę, uodą, musę; eidavome maudytis akmeningos Vilnelės srovėje, o vakarais išsirikiuodavome vėliavos nuleidimui ir; žiūrėdami į viršų, kur stiebu slenka trispalvė, visi kaip vienas, nuo trimečių ligi penkiolikmečių, giedojome Lietuvos himną. (Gera! atsimenu, kaip spurdėjo širdelė – kažin kodėl?). Miegojome mediniuose vėsiuose vasarnamiuose, ten irgi kvepėjo per dieną išilusiais pušų sakis, pjūvenomis, lentomis. Sapnai buvo šviesūs, lengvi kaip pūkai ir saldūs kaip gogel-mogel ar pienas su žemuogėmis – tais skanėstais palepindavo pačius mažiausius stovyklos darbuotojų vaikus.

Viskas buvo užlieta saulės, viską šildė meilės spinduliai – vaikus, viščiukus, amžinai dejuojančias vištas, meilingą šunį prie būdos, sargienės ožką su ožiukais, gėles, žoles, išilusį akmenį ir t. t. Iš kur galėjau žinoti, kas yra meilė? O žinojau. Vieną rytą, kai tėvai, nusileidę mediniais laipteliais pakėlė mane ant rankų, stipriai juos apkabinau, prisiglaudžiau. „Myliu visus tris!“ – pasakiau. Jie juokėsi, kad visus tris... Nesupratau, ko jie juokiasi ir pakartojau – visus tris.

Vėjas siautė pušų viršūnėse, žemėje mirgėjo šešėlių raštai. Kuo tolyn nuo žvyruotų takelių, tuo žalesnė ir sodresnė augo žolė. Žingsnis po žingsnio tyrinėjau vietovę. Įsidrąsinusiėjau vis tolyn, žolėje rasdavau raudonų žemuogių, kimšau į burną kiškio kopūstus (vaikai parodė, kokie jie skanūs), stebėjau, kaip sraigė keliauja lapu ir voverė gliaudo kankorėžį... Išėjau net į pušyno pakraštį ir pamačiau didelį mėlyną dangų, daug minkštų debesėlių, neišvaizduojamas saulėtas tolimas. Žengusi kelis žingsnius atsidūriau prie stataus smėlio skardžio. Apačioje raitėsi, blizgėjo upė. Anapus upės stovėjo namelis raudonu stogu. Pažvelgiau žemyn ir atsitraukiau. O ant skardžio krašto, nuleidęs kojas žemyn, sėdėjo didelis berniukas, prispaudęs prie veido prietaisą (dar nebuvau mačiusi žiūronų). Berniuko plaukai buvo garbanoti, geltoni, juos šiaušė vėjas. Žinojau, kad turiu grįžti namo, bet stovėjau. Tada pasigirdo sprogimas, už upės, prie pat namelio plykstelėjo ugnis. Iš krūmų išsoko dar vienas berniukas, jis šaukė: „Tadzio, Tadzio!“ ir jie abu ėmė bėgti, bet dar atsisuko ir man pamojavo. Ir aš pamojavau. Tada iš miško išbėgo tėtukas, mama, Giedrė, Izabelė, Juta, storoji virėja ir mane surado, o su-

radę labai apsidžiaugė. Mama mane bučiavo, tėtukas nešė ant rankų. Paklausiau, kur nubėgo tie berniukai? Kokie berniukai? Ką aš mačiau, ką girdėjau? Ten buvo Tadzio – pasakiau. Užmiršk – pasakė tėtukas. Prie raštinės jis ilgai kalbėjo su kitais vyrais, visi triukšmavo, skambino telefonu. Mama nuėjo atnešti pieno, o aš, prikišusi ausį prie užsi-vėrusios tulpės, klausiau, kaip dūzgia gėlėje uždaryta bitė. Ar ji ten bus visą naktį? Nuėjome su mama miegoti. Vaikai giedojo himną. Ir aš norėjau giedoti kartu su jais, bet užmigau. Ir visi žvėreliai sumigo ant didelių languotų pagalvių.

Ryte mama atvedė daktarę, daktarė pridėjo ranką man prie kaktos ir paklausė, ar vakar labai išsigandau. Ne, – pasakiau, – neišsigandau, Tadzio išsigando ir pabėgo. Koks Tadzio? – vėl klausė manęs. Tadzio, – atsakiau ir kažin kodėl paraudau.

O karo viesulas smarkavo vis aršiau. Iš viesulų centro visomis kryptimis spirale sukosi platėjantis, stiprėjantis, viską išsiurbiantis tornadas, sukosi didėjančiu pagreičiu, nežemiška jėga įtraukdamas erdvę, žemes, vandenynus. Tačiau čia, kur tą vasarą gyvenome, žemės centre, baisiausio ciklono šerdyje, vadinamoje uragano akyje tvyrojo keista, mirties pritvinkusi tyła. Lyg būsimas sprogimas Belmonte sustingo taika ir ramybė: švietė saulė, žydėjo gėlės, bitės negėlė vaikų ir suaugusiųjų, sargienės ožiukas nesibadė, vaikai valgė manų košę su marmeladu. Kitur iš dangaus krito bombos, degantys lėktuvai, liepsnojo miestai, žuvo žmonės, o mergaitė Belmonto miške glostė akmenėlį, vaikėsi drugelį, visus mylėjo, mylėjo geltonplaukį Tadzio, kurį pamatė ant Vilnelės skardžio.

...Po pusės šimtmečio perskaičiau lenkų rašytojo Tadeušo Konvickio knygą „Mėnulio rytai, mėnulio vakarai“. Ten buvo pluoštas prisiminimų apie Vilnių, gimtąjį autoriaus miestą. Nuo ankstyvos vaikystės ligi pat išvykimo karo pabaigoje Belmonto miškai ir Vilnelė buvo jo „egzistencijos gamtinė terpė“. T. Konvickis rašo: „Gulėjome prie pat skardžio briaunos, po mumis plytėjo visas Vilnios slėnis, gili, bet švelniai vingiuota manosios upės vaga. Šalia jos esu gimęs, joje prieš tapdamas žmogumi ar beveik žmogumi leisdavau savo gyvenimus, šį ir aną, ankstesnįjį, diena po dienos, nuo gegužės pabaigos ligi spalio vidurio. Vilnia buvo natūrali pirminė mano egzistencijos gamtinė terpė. Taigi, gulėjome išsidėstę krūmuose, atvašyne, ilgos žalios vonios pakrastyje. Nežinau, ką veikėme. Galėjome kur nors patruliuoti, gal pasitaikydavo kokių sunkių susidūrimų, o gal vien tiktai laukėme(...) Stašekas D., Gutekas K. ir aš, kitaip tariant, Tadzka K. Trise sudarėme konspiracinę skautų grupę 'Bobra' („Bebrai“), kuria buvome labai nusivylę. Troškome ginklų, žygdarbių, žaizdų ir aukos, o mums liepė pirmiausia išlaikyti abitūros egzaminus (...) Kažin, kodėl taip neryškiai prisimenu tą dieną?“ (Rašytojas paauglystėje buvo Armijos Krajovos dalyvis).

T. Konvickio nupieštame idiliškame karo dienos peizaže su Belmonto pušimis, upe ir švytinčiu dangum – nėra tik manęs, stovinčios pievoje tarp miško ir skardžio. O juk turėčiau ten būti, buvau!

Kai po penkiasdešimties metų Varšuvoje susipažinau su garsiuoju rašytoju, sėdinčiu krėslė ir sunkiai iš jo bepakylančiu, ištiesčiau jam ranką, pasisakiau, kad esu iš Vilniaus. Suvalgusį jo veidą nušvietė drovi vaikiška šypsena. Spausdamas man ranką, jis prisistatė: „Tadzio Konvickis“. □

Juozas Katilius-Vytautas Vaitiekūnas:

meilė Lietuvai stipresnė už mirtį (4)

RASA BAČIULIENĖ

Tęsinys. Pradžia 2015 m. balandžio 18 d. „Kultūroje“

Tuo laiku Juozui gimė dar dvi dukros Rūtelė (būsimoji mokytoja) ir Irutė (būsimoji medicinos mokslų daktarė). Kaip šeimos tėvas Katilius buvo labai griežtas. Sūnus Algimantas yra užrašęs tokius atsiminimus: „Kartą su broliu išrinkome seną Tėtės dviratį. Nutarę, kad jis jau niekam nereikalingas, dviratį gerokai apardėm, išmėtėm ir pradanginom kai kurias detales, o su ratais žaidėme, ritinėdami juos po kiemą ir laukus. Atvažiavęs į Maironiškes ir pamatęs išardytą dviratį, Tėtė labai supyko. Pasikvietęs mane ir Emanuelį, pirmiausia režė rankoje turėta dviračio padanga Emanueliui per nugara, po to atskaitė netrumpą pamokslą. Emanuelis net nepravirko, o aš iš baimės prileidau į kelnes, nors Tėtė manęs nepalietė.“

Kitą kartą Tėtė Maironiškėse grojo patefonu plokšteles iš savo kolekcijos. Mes laimingi sukiojome aplink, nes tokios linksmybės buvo nedažnos. Staiga Tėtė pradėjo nervingai tikrinti užrašus ant

mirksniu ištuštėdavo. Eiti pas jį ir prisipažinti ką padarius – jau pati didžiausia bausmė. Drebindama Rūtelė kinkas, įtipena į tėvo kabinetą ir išmikčioja, jog sudaužė lempą. O tėvas parklupdė mergaitę kampe ir liepė sukalbėti dešimt „Tėve mūsų“.

Reikia paminėti, kad Juozas Katilius rūpinosi ne tik jaunesnių brolių išsilavinimu (į aukštąjį mokslą išleido du savo brolius ir seserį), bet ir kitais giminėmis. Nors pats gyveno labai kukliai nuuojamame bute, pas save apgyvendino ir į mokslus leido jaunesnę pusseserę Bronę Pautieniūtę.

Savo dienoraštyje Katiliaus vyriausias sūnus Emanuelis rašė: „Dabar sėdžiu prie mūsų su Algiu rašomojo stalo ir žiūriu į Bronę, kuri, užgulusi naują sąsiuvinį, mėgina pradėti rašyti dienoraštį. Ir, žiūrint į tą mergaitę kitoje stalo pusėje, kuri atsidėjusi džiržgina plunksna, mano galvoj šuoliais lekia mintys, ir aš mėginu išpėti, kas laukia jos, jos, kuri prieš keletą metų – prieš porą, ne daugiau – buvo paprasta kaimietė, traukinio net nemačiusi, ir kuri dabar nori pasidaryti iš karto penktos klasės gimnaziste.“

Atsimenu, kaip ji pernai atvažiavo iš Suvalki-

Katilių šeima prie Šv. Velykų stalo.

Šeimos archyvo nuotr.

plokštelių, kažko ieškodamas; klausė, kas lietė plokšteles, nes vienos, jam labai svarbios ir brangios, trūksta; juk negalėjo pati savaime dingti. Aš tikrai plokštelių neliečiau, o Emanuelis tuo laiku gyveno pas Tėtę, todėl prie plokštelių prieiti negalėjo. Kalbininkas galėjau būti tik aš, daugiau nebuvo kam. „Prisipažink, papasakok, kaip tai atsitiko – pažadu, kad nebausiu, – įtikinėjo Tėtė. – Jeigu neprisipažinsi – skaudžiai bausiu.“ Mane jau krėtė drebulys. Visi mane įkalbinėjo prisipažinti. Galiausiai puoliau į isteriją: garsiai žliumbiau, kūkčiojau, man trūko oro. „Na, prisipažink pagaliau!“ – rėkė Tėtė. Galų gale išleimenau, kad esu kaltas, netyčia sudaužiau plokštelę... Tėtė toliau klausinėjo smulkmenų, kaip tai atsitiko. Teko pasakoti prasimanytą istoriją. Klausė, kur padėjau duženas, sakau: „Pakišau sode po velėna.“ „Einam, parodysi, kurioj vietoj pakišai.“ Aš vėl į isteriją – „Neatsimenu...“ Iki šiol nežinau, ar suprato Tėtė, kad privertė vaiką prisipažinti padarius tai, ko jis nepadarė. Man pačiam neaišku, kodėl melavau ir ko taip bijojau.“

„Tėtė buvo griežtas, bet teisingas,“ – sako dukra Rūta. Ji prisiminė, kaip kartą brolis Emanuelis piešė, o ji vis lindo pažiūrėti. Ropštėsi ant stalo, kišo nosį arčiau, kol užkliudė stalinę lempą ir šukės pažiūro ant grindų. Mama liepė eiti pas tėvą prisipažinti, kad sudaužė lempą. Baisu neišpasakytai. Griežto tėvo žodžio vaikai labai bijojo. Juk jeigu sėdint prie pietų stalo kuris nors verkšlėdavo, kad nenori sriubos, Tėtė tik dirstelėdavo, ir lėkštė aki-

jos – tokia stora, raudonskrustė... Ir kaip mums su Algiu tėtė liepė ją vedžiot ir aprodyt įdomesnes Kau-no vietas... Ir kaip mes per pusvalandį aptampėm ją po visą miestą – stengėmės atlikt tą pareigą kaip galima greičiau, – ir kaip ji akis išpūtus viskuo stebėjosi... Paskui ji baigė kulinarijos kursus ir tapo nebloga šeimininke. O dabar ji pas privačią mokytoją ruošiasi stot į suaugusiųjų gimnazijos V klasę. Neblogai! Per keturis mėnesius – keturios klasės!

Pas ją vaikšto mokytoja: maža, su akiniais, panaši į pelėdą... Ir Bronė suprakaitavus, apsikrovus nuo galvos iki kojų vadovėliais, per dienų dienas kala vokiškus žodžius ir veiksmazodžių galūnes.

Tėtė irgi padeda jai – juk jis labai gerai moka vokiškai. Ir ne tik vokiškai, bet, kas blogiausia, ir prancūziškai. Kartais net jam užaina noras mane šio to paklausinėti iš prancūzų gramatikos. Tegul ją bala, tą gramatiką!

<...>

Sėdžiu prie stalo ir girdžiu, kaip Bronė balsiai skaito vadovėlį kitam kambary. Dabar jau jai nebereikia tiek prakaituoti prie knygų. Ji mokosi suaugusiųjų gimnazijos V klasėj. Egzaminus išlaikė tiesiog stebuklingai: iš 40 mokinių buvo priimti tik keturi ir ji tarp jų! Man rodos, kad vis dėlto tai tik tėtės dėka.“

Be abejo, Juozas Katilius rūpinosi ir savo vaikų išsilavinimu. Savo dienoraštyje Emanuelis įrašė: „Gavau pirmojo trimestro pažymius. Penkiukės tik iš elgesio, tikybos, prancūzų ir istorijos. Na, bet

trejukės irgi tik iš matematikos, visa kita – ketvertai.“

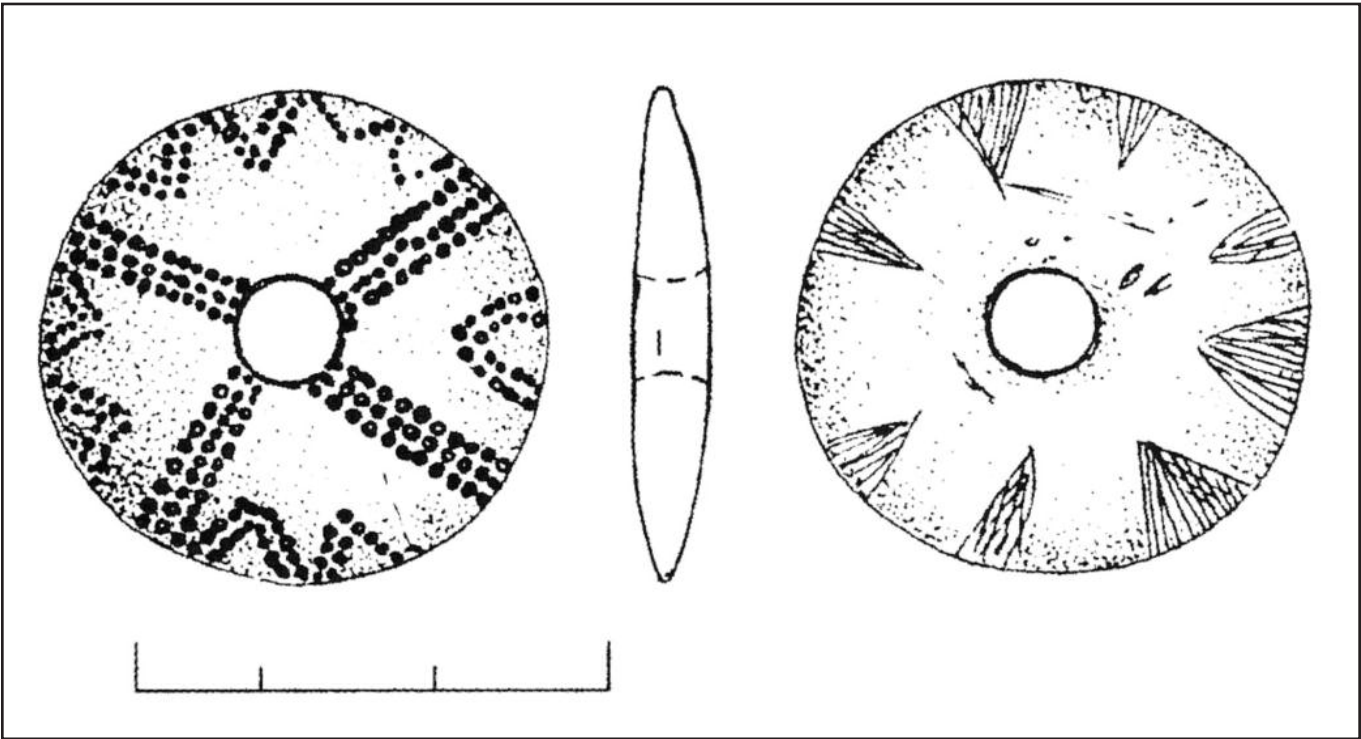
Ot bjaurybė matematikos mokytojas Puodas! Ta matematika būtų šimtąkart įdomesnė, jeigu ją dėstytų kas nors kitas... O tėtė dabar kad užsisėdo ant manęs su ta algebra! Vakar ir į skaityklą neleido... Sėdėk ir dirbk uždavinius! Net apsiverkiau... Nors šiandien tėtė linksmesnis: algebra man jau gerai eina. Tiesą sakant, tai tėtė ir gerai daro. Jei ne jis, kažin kaip su matematika būtų buvę...“ Septintą klasę Emanuelis baigė vienais penketais.

Tuo laiku politinis gyvenimas virė, kunkuliavo. Vokiečiai jau kariavo su anglais, ir su prancūzais. Galiausiai vokiečiai pradėjo triuškindi vieną Europos valstybę po kitos. Tuo laiku, kai vokiečiai pradėjo kariauti, bolševikai įvedė Pabaltijo valstybėse kariuomenės bazes. Netrukus radijo pranešė, kad rusų tankai jau peržengė sieną ir veržiasi į gilumą. Ir taip užėmė visą Lietuvą. Žmonės susigūžė, baimės apimti, laukė, kas čia bus toliau. Smetona su savo šeima ir ministrais pabėgo į Vokietiją. Žmonės labai piktinosi jo pabėgimu. Koks gi jis tautos vadas, kaip skelbėsi, jeigu sunkią valandą palieka tautą?! Niekas nežinojo, kas bus toliau. Maždaug po mėnesio, išstatomi kandidatai į Seimą, visi piliečiai turi eiti balsuoti. Išrenka ir sušaukia Seimą. Anelė dienoraštyje rašo: „Susirinko Seimas. Mūs nė pasiklausyt neįleido į salę. Viskas buvo suorganizuota ir sutvarkyta, ką turi sutvarkyt ir ką nutart. Seimas nutarė, kad žemė yra valstybės, kad Lietuva turi prisijungti, t. y. nori prisijungti prie Tarybų Sąjungos respublikų. Tam reikalui siunčia į Maskvą delegaciją su dovanomis prašyti, kad priimtų į Tarybų Sąjungos sudėtį. Aš net mačiau tas dovanas. Prisimenu didelį raudoną albumą. Ar buvo dar kas daugiau – nežinau. Žinau, kad tarp delegacijos narių buvo ir Salomėja Nėris. Ji ten turėjo skaityti ir savo poemą Stalinui, kurią suspėjo parašyti. Žmonės tyliai laukė, kas bus toliau su žeme. Netrukus paskelbė, kad ūkininkams žemės palieka trisdešimt hektarų. Kas viršaus, dalina bežemiams. Rodos, birželio keturioliką įvažiavo tankai į Lietuvą. Liepos mėnesį buvo „išrinktas“ Seimas, o rugpjūčio pradžioj vieną naktį įvyko pirmieji areštai. Tą naktį iš man pažįstamų areštavo dr. K. Ambrozaitį, Darbo Federacijos pirmininką, jo padėjėją P. Juočį. Tą naktį į mūsų butą laužtasi, tik jame nieko nerado. Sargienė sakė, kad norėjo net duris nuimti nuo vyrių. Bet dar telefonu saugumiečiai atsi-klausė savo viršininko. Po to, palikę sargybinių, ap-leidę butą. Tas sargybinis stovėjo ligi dešimtos valandos. O Juozas iš Maironiškių atvyko vienuoliktą valandą – jam reikėjo į teismą. Iš sargienės jis sužinojo, kad buvo atvykęs saugumas jo suimti. Tą dieną prieš areštą buvo atvažiavusi Juozo sesuo Aneliukė ir mes su ja po darbo nuvykom pas Juozą į Maironiškes. Ten aš pernakvojau ir iš ryto vykau tiesiai į darbą. Apie visa tai sužinojau tik kitą dieną, parėjusi po darbo į butą, kur radau Aneliukę ir ji viską papasakojo. Tik atsitiktinumo dėka Juozo ne-areštavo. Dabar nežinojom, ką čia daryti. Juk Juozas nieko bloga nėra padaręs. Jis visada už darbininkus ir skriaudžiamus ėjo. Gal reikia pačiam į saugumą nueit išsiaiškint? Kiti, kuriems gyvenime teko susidurti su saugumu, nepatarė ten rodytis. Į teismą Juozas dar nuvažiuodavo, nes kai kurias bylas reikėjo vesti, tvarkyti. Bet jau kur ėjo, visur su baime, kad gali jį užklupti. Taip praėjo dvi savaitės. Girdėt buvo, kad kai kas išbėga į užsienį, slapta pereina sieną. Bėgti daugiau nebuvo kur, tik į Vokietiją, kuri kariavo, Hitlerio vadovaujama, pilna didybės, kad vokiečių nacija turi valdyti pasaulį, jau tiek valstybių sutriuškinusi. Lietuvą supo tik dvi valstybės: Tarybų Sąjunga ir Vokietija. Juozas klausė manęs, ką jam daryti, ar bėgti. Atsakiau, kad jeigu bus jam saugiau, tegul bėga. Jis pasakė, kad mus gali išvežti. Tada aš pirmą kartą išgirdau apie kažkokį išvežimą. Gal apie rugpjūčio dvidešimtą užsimauna jis „golf“ kelnes, tokį prastoką kostiumėlį, pasiima skutimosi priemonės į mažą čemodaniuką, ant galvos beretę, užsisiaučia žalsvą lietpaltį ir vyksta iš Maironiškių: jis, aš ir Aneliukė. Nuvykstam į advokato Plokščio, kurį jis pavadavo per atostogas, butą Daukanto gatvė. Ten mes atsisveikinam. Juozas užkliūva, su didžiausiu trenksmu tėsiasi dviratis, kuris ten buvo pastatytas vidury kambario. Baisu, atrodo, kad iš visur tyko pavojai. Išėjom į gatvę. Jis su Aneliuke pasuk link stoties, o aš stovėjau ir paskutinį kartą žiūrėjau į juos ligi dingo už gatvės kampo.“

Tęsinys kitame numeryje

Naujausi duomenys apie mūsų protėvius

Tikėjimas ir menas akmens amžiuje [4]

Gintarinis skridinys – akmens amžiaus papuošalas ar amuletas

ALGIRDAS GIRININKAS

Tęsinys.

Pradžia 2015 m. balandžio 18 d. „Kultūroje“

Tradicijos galia

Ornamentai išsilaiko tūkstantį, du tūkstančius metų. Kai staiga ornamente pasirodo svetimų elementų arba toje pat gyvenvietėje atsiranda kitokios ornamentikos puodų, galima suprasti, kad kažkas atsitiko toje bendruomenėje, kad ją ėmė veikti kitų kultūrų bendruomenės. Mokslininkus stebina tradicijos galia, tarsi kanonas. Mat tas pats išpaudas molyje, padarytas tokiu pat trafaretu, randamas ir Švenčionių rajone, prie Kretuono ežero, ir už 400 km – prie Baltijos jūros. Tuo pačiu brūkšneliu ar duobute, tokiais pat motyvais puošiama net ta pati puodo vieta. Narvos kultūros teritorija tęsiasi nuo pat Peterburgo iki Prūsijos, ir visoje šioje didžiulėje teritorijoje, lyg ponui Dievui įsakius, buvo vaizduojama taip, kaip reikia, tūkstančius metų. Tai nuostabus dalykas. Jeigu mokėtume jų kalbą skaityti, daug sužinotume: štai puodo apačioje stovi eilutė rankomis susikibusių žmonių, virš jų – linijos, už tų linijų – lietūs ar debesys, krenta lašai; arba gyvatės, apsivijusios strėlės įkotė ir besiveržiančios į viršų, kur taip pat kažkokios linijos. Tai aiškesni pasakojimai, geometrinį ornamentą perskaityti yra sunkiau. Įdomu, kad saviti ornamentai buvo ant puodo paviršiaus, ant kaulinės plokštelės, ant ginklo paviršiaus. Jie, be abejo, ne tik talpina savyje pasakojimą apie daikto paskirtį, bet yra tam tikras kodas: slapto ginklo, sveikatingumo, lemtes ir t.t.

Atskiri ornamentai išliko labai

ilgai, pvz., kvadratas būdingas žemaičių tautodailei; sėliams ir latgaliams – rombas. Šie ornamentai eina iš labai senų laikų. Ornamento tradicija yra labai gili, gaila tik, kad ornamento raišda yra mažai tyrinėta. Dar neatsirado mokslininko, kuris būtų padaręs istorinį ornamento vystymosi pjūvį. Vietomis plika akimi matyti tas perimamumas, vietomis jis labiau ar mažiau pasikeičia ar nutrūksta, o kodėl nutrūksta, kaip tai paaiškinti, čia jau reikia specialių studijų. Ornamento nutrūkimas ar pasikeitimas galėjo reikšti labai reikšmingą dalyką – bendruomenė žuvo, išsikėlė ar ją ištiko dar kokia neganda, pakito dvasinės kultūros samprata.

Ar galėjo būti pastatų, dabar suprantamų kaip šventovė?

Šventojoje, prie Baltijos jūros, yra rastas medinis stulpinis dievas stilizuotu žmogaus veidu ir trys lazdos su briedžio galva viršuje, kurios greičiausiai buvo žynio ar šamano ženklas. Tai daiktai, skirti ne vieno asmens, o žmonių grupės apeigai. Stulpinės figūros, grubiai išskaptuotos iš rasto, turėjo stovėti įkastos į žemę ir tarnauti bendruomenės ar grupės bendruomenių poreikiams. Vėlesniu laikotarpiu stulpų randama išmeigtų į pilkapius. Kadangi viršutinė dalis yra sunykusi, kas buvo vaizduojama viršuje, nežinia, bet galėjo būti vaizduotas toks pat dievas-protėvis žmogaus veidu, kaip ir Šventojoje, ar totemas. (Mes ir šiandien ženkliname savo artimųjų kapus paminklais.)

Prie bendruomeninių reiškinių galime priskirti ir kapines, nes nuo mezolito Pabaltijyje žmonės laidojami vienoje vietoje – mirusiems buvo skiriama atskira teritorija, kurioje ap-

tinkamos apeiginės duobės, buvo vykdomos aukojimo apeigos.

Mokslininkai, kalbėdami apie senovės žmones, pagonis, kurie garbino gamtos reiškinius, kaip šventas vietas įvardija giraites. Taip, vasarą žmonės apeigoms galėjo susirinkti gamtoje, giraitėse, o žiemą reikėjo patalpų. Ar galėjo akmens amžiuje žmonės turėti nebutinių patalpų? Tiesioginio įrodymo nėra, bet štai prie Kretuono ežero, Švenčionių rajone, yra rastas vienintelis toks pastatas iš akmens amžiaus ir bronzos laikotarpio ribos, kuriame prie židinio buvo palaidotos žmogaus galvos. Kad tai nebuvo gyvenamos patalpos, rodo, kad jose rasta labai nedaug ūkinės paskirties daiktų, – paprastai gyvenamoje patalpoje prie židinio jų randama labai daug. Taip pat pastatas negalėjo būti gyvenamas dėl to, kad jis buvo mažiau apšiltintas negu kiti – gyvenamieji. Tame pastate buvo keturios patalpos apie 12-18 kv. metrų ploto. Dvieiose patalpose prie židinio, 40 cm gylįje, buvo palaidotos mirusiųjų galvos. Galima galvoti, kad būstuose palaidoti kokie nors ypatingi bendruomenės nariai, tikriausiai žyniai-vada, ir po to tame panteone bendruomenės nariai rinkdavosi apeigoms. Toks paprotys gali rodyti besiformuojantį protėvio kultą. Šalia galvų rastos dvi kaulinės figūrėlės, vaizduojančios žmogaus veidą, išpjaustytos greičiausiai iš žvėrių kaulų. Tokį pastatą šiulaikiškai galėtume vadinti pagonių žynyčia. Jau istoriniais laikais, pvz., krikščionys savo dvasininkus laidodavo bažnyčiose, po altoriumi, o šiandien dar laidoja šalia bažnyčios, šventoriuje. Ant šventųjų palaikų būdavo statoma netgi bažnyčia.

Dar klausimas – kodėl prie Kretuono ežero buvo palaidota tik galvos ir kur buvo dedamas kūnas? Galima tik

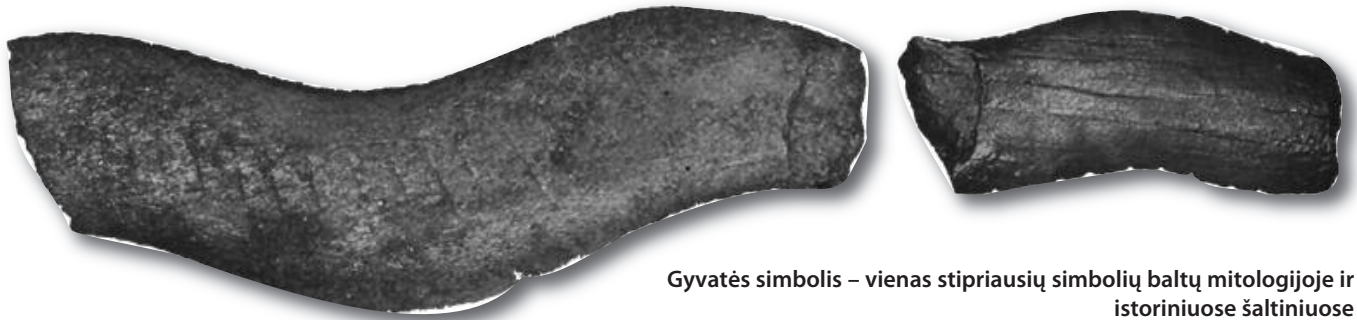
spėlioti. Kūnų gyvenvietės teritorijoje neaptikta. Galimas dalykas, kad čia jau veikė iš Europos plintantis kūnų deginimo paprotys, – nes tai jau ankstyvieji metalų amžiai, ir kūnai galėjo būti sudeginti. Tai patvirtintų spėjimas, kad gyvenvietės teritorijoje, netoli ežero, rasta krūvelė labai smulkių perdegusių kaulų, iš kurių jau neįmanoma nustatyti, kieno – žmogaus jie ar gyvūno. Galėjo būti sudegusių kaulų liekanos išpiltos į ežerą (tam tikru laiku egzistavo būdas netgi laidoti vandenyje).

Meno šedevrai iš akmens amžiaus

Pakalbėkime apie keletą konkrečių meno dirbinių iš akmens amžiaus, kurie rasti Lietuvos teritorijoje. Kaip išskirtinę vietą galime įvardinti vėlyvojo neolito Dakariškės 5-ąją gyvenvietę (Telšių r.), kur aptiktas skridinys iš gintaro. Tai apskrito lęšio skersinio pjūvio su nedidele, iš abiejų pusių gręžta skylute papuošalas ar amuletas. Vienoje skridinio pusėje iš negiliai įgręžtų taškučių sudaryta kryžma, o jo pakraščiuose – zigagai taškučių, sudarančių trikampius kryžmos ketvirčiuose. Panašūs gintariniai skridiniai aptikti ir Zvejniekų (Latvija), Pispas (Suomija) kapinynuose. Šie gintaro skridiniai buvo uždėti mirusiems ant akių. Tai labiausiai paplitęs rutulinių amforų kultūros žmonių palikimas, ypač dažnai randamas kapuose. Šie skridiniai, pagaminti dabartinės Karaliaučiaus srities ir Lietuvos teritorijos gintaro dirbtuvėse, mainų keliu plito į Vidurio Europą. Kryžma, į centrą orientuoti spinduliai, skritulių dėjimas mirusiems ant akiduobių leistų manyti, kad taip kurtas saulės simbolis linkint mirusiajam tolesnio gyvenimo po saule.

Lietuvos akmens amžiaus mene buvo ypač paplitęs žalčio-gyvates simbolis. Viena gyvatės figūrėlė buvo aptikta Kretuono I (Švenčionių r.) gyvenvietėje. Tai iš kaulo išdrožtas vinguriuojantis gyvis, kurio nugarą dengia iš plonų linijų sudarytas ornamentas. Tokių atvaizdų aptinkama ir Latvijos bei Estijos Narvos kultūros bei finougrų gyvenvietėse ir kapuose. Kitur Europoje gyvatės figūrėlių ar atvaizdų neaptikta tik virvelinės keramikos ir rutulinių amforų bendruomenėms priskiriamuose paminkluose. Šiuo metu visuotinai pripažinta, kad žaltys-gyvatė simbolizuoja gyvybės atsiradimą ir jos atsinaujinimą. Lietuvos-Latvijos teritorijoje gyvatės atvaizdų aptinkama nuo mezolito iki pat istorinių laikų. Šis simbolis istorinėse baltų teritorijose toks stiprus, kad minimas istoriniuose šaltiniuose ir išlikęs ne tik mitologinėse sakmėse (pvz., apie Eglę, žalčių karalienę), bet dar XX a. minimas tautosakos ir papročių pateikėjų pasakojimuose.

O štai žuvis kažkodėl vaizduojama retai. Keista, nes mūsų protėviai tiek daug žvejojo. Plaukiančios žuvys yra užfiksuotos tik Kretuono I gyvenvietėje ant puodų, žemutinėje paviršiaus dalyje. Paprastai ornamentas išdėstomas viršutinėje puodo dalyje. Toks žuvų vaizdavimas galėtų rodyti, kad žuvis buvo laikoma apatinio – požemio pasaulio dalimi. Šiaurės Europos mitologija bei sakmės, pvz., suomių-karelių epas „Kalevala“, žuvis sieja su gyvybe bei vaisingumu. □

Gyvates simbolis – vienas stipriausių simbolių baltų mitologijoje ir istoriniuose šaltiniuose

Kultūros kronika

Vilniuje gimusio ir užaugusio iškilaus rašytojo Roman Gary (1914–1980), kurio 100-osios gimimo metinės neseniai minėtos, asmeninis ir kūrybinis gyvenimas bei santykis su Vilniumi pristatyti Stokholmo akademinei ir plačiai visuomenei. Balandžio 27 d. Prancūzų licėjuje surengta lektoriaus Karolio Klimkos paskaita „Gyvenimo Hollywoodas. Roman Gary savikūros menas“. Iliustruotoje paskaitoje kritikas ir vertėjas K. Klimka atskleidė Vilniaus reikšmę daugiakalbio rašytojo, karo didvyrio, kino kūrėjo ir prancūzų diplomato gyvenime ir kūryboje. Rašytojo autobiografinė kūryba, ypač romanas „Aušros pažadas“, kuriame vaizduojamas Vilnius, padeda suprasti įtemptą ir kūrybišką R. Gary santykį su savo tapatybe ir praeitimi, jo nuolatinio persikūnijimo projektą.

Balandžio 23 d. Lietuvos Respublikos ambasadoje Washingtone atidaryta fotomenininko Gintauto Trimako paroda „Tiesioginis pozityvas“. Parodoje eksponuojamos fotografijos iš ciklų „Pro mano langą“ ir „Surežisuota dokumentika“. Gintauto Trimako fotografijos sukurtos pasitelkus dar 1839 metais vieno iš fotografijos pradininkų Hippolyto Bayardo (1801–1887) išrastą tiesioginio pozityvo techniką. Fotografijos sukurtos mediniu fotoaparatu, XIX a. pagamintais objektyvais ir naudojant sidabrinį fotopopierių.

Balandžio 23 d. Lietuvos Respublikos ambasadoje Washingtone surengta dr. levos Jedzinskaitės-Kuizininės paskaita, kurios klausytojams mokslininkė pristatė monografiją „Tapestries of the Palace of the Grand Dukes of Lithuania“ („Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų gobelenai“). Paskaitoje buvo apžvelgiama gobelenų kilmė ir raida, jų vertė bei vertinimo kriterijai. Supažindinama su gobelenų vaidmeniu Europos šalių bei galingiausių Europos (tarp jų ir Jungtinės Lietuvos ir Lenkijos valstybės) dinastijų meniniame, reprezentaciniame ir ekonominiame gyvenime. Ypač dėmesys buvo skiriamas Žygimanto Augusto kolekcijai, kuri yra laikoma viena prabangiausių ir didžiausių Europoje ir valdovų gobelenų istorinės kolekcijos sąsajoms su Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmais.

Balandžio 27 d. Kijeve, nacionalinio muziejaus „Sofija Kijevska“ salėje „Chlybnia“ atidarytas tarptautinis istorinis – meninis projektas „Vėl kartu“, skirtas Žalgirio mūšiui. Ukrainiečiams ir užsienio šalių svečiams pristatomos dvi tarptautinės parodos iš Lietuvos ir Lenkijos. Tai Lietuvos nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Žalgirio mūšio 600-osioms minėjimo metinėms 2010 metais parengta istorinė-dokumentinė paroda „Kaip tai atsitiko Didžiajame mūšyje... Žalgirio atodangos“, kurią parengė Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos muziejininkai, talkinami Vokietijos, Šveicarijos, Austrijos, Švedijos bei Čekijos mokslininkų ir kultūrininkų. Lenkijos Varmijos-Mozūrų vaivadijos Švietimo ir kultūrinių iniciatyvų centro Olštynė nuo 2009 metų rengtų tarptautinių tapybos plenerų Žalgirio tematika rinktinėje darbų kolekcijoje „Grunwald – Art“ pristatomi per šešis plenerus dailininkų iš Lenkijos, Lietuvos, Ukrainos, Vokietijos ir Rusijos sukurti geriausi darbai. Šiai parodai išleistas lietuvių, ukrainiečių ir lenkų kalbomis katalogas.

Spaudos draudimo panaikinimo 111-osios metinės

Atkelta iš 2 psl.

Puola vieni kitiems į apkabinimus, karšti bučiavimai surakina jų lūpas, žmonių kūnai susipynė tarytum į vieną širdingą vainiką ir linguoja siūbuojami skausmo, bei gailėsčio ir ... vaitodami laisto nekaltomis ašaromis žemę ...

Negaliu daugiau rašyt kas ten dėjos ... negaliu ... Nulaušiu plunksną! ... išlupsiu širdį ... negaliu ...

Bet ne!.. Būčiau niekšas idant už to neišlaikyčiau ir savo sajausmų nepašvėsčiau dėl brolių nelaimingųjų kurie tiek kenčia. Ir da kąs!..

Lai kruvinoms ašaroms aš užrašau Lietuvos kronikoje šį atsitikimą! ..

Padėkim broliams verkt.

Tad einam toliau...

Priimtieji eina į vežimus sėsti, sėdant kepurėms švytuoja atsisveikindami. Muzika sužadė gaudų karišką maršą – važiuoja...

Čion vėl nelaimingųjų verksmas, susiliejo į vieną skaudų, gailingą, dejuojantį, gaudų himną ir veržias į augštį, apkurtindamas tonus muzikos. ...

Dabar jau likusiųjų verksmas pasiskirstęs duodas aiškiai girdėtis.

Vienur šaukia: „atėmėt tėvą atimkit ir vaikelius... kuogi aš juos likus viena maitysiu. ? ..Oi, Dieve! Dieve mano! .. Kitur: „išplėšė tėvą... aš likau viena su šešiata vaikučių... kagi darysiu?... jau šiandien neturiu už ką duonos pirkti... Oi, Jezau, Jezau! .. Brangiausias“!..

Toliau, – vaikučiai apsikabinę tėvui ant kaklo baisiai verke!.. negal jų atlupti .. Da kitur ... dvi sesutės ir broliuks, susikabinę griūva ant žemės ir apalpsta ...

Ir daug daug! Panašių paveikslų reikėjo matyt ...

Išleidus grįžom namo, susitikau vieną pažįstamą vežant, todėl iš tolo skrybėlę nusiėmęs linkstelėjau atsisveikydamas, (nes jis man nebuvo artymu pažystamu). Bet ans nabagėlis ištiesė prie manęs ranką, – pribėgau ...: prisitraukęs širdingai pabučiavo... pajutau jo karštas ašaras ant savo veido... ir ištare jis tik: „važiuoju ... tamista“ ... Aš atsakiau: „Dieve laimingai grąžik“ ...

Ką daugiau mudviejų širdys kalbėjo? ... Lai kiekviens sau skaitytojas dūšioj dagieda ...

Pirmą kart tokias Lietuva ašaras mato... Skausmas

